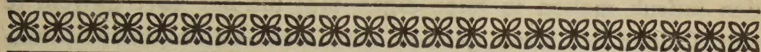
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 4. Augustus 1925.

RECENSIËN.

Korte Verklaring der H. Schrift met nieuwe vertaling. Het boek der Psalmen door **Dr A. Noordtzij.** Tweede deel, Ps. 71—150.
Kampen, J. H. Kok, 1925.

De verschijning van dit deel der Korte Verklaring is in bijzondere mate verblijdend. Niet alleen omdat zij een blijk is dat aan deze uitgave gestadig voortgearbeid wordt, maar vooral ook omdat hiermede de verklaring van het boek der Psalmen volledig is geworden. Als reden van blijdschap geldt natuurlijk niet minder dat dit tweede deel alle goede eigenschappen van het eerste vertoont. Het overtreft dit zelfs inzooverre hier meer aandacht aan de verklaring is gewijd. Deze was in deel I soms wel wat heel „kort" opgevat; het kan slechts als winst beschouwd worden dat zij nu beter tot haar recht komt. De verklaring van Ps. 113 is bijv. vrij wat breeder dan die van Ps. 37, aan de toelichting van Ps. 126 wordt ongeveer evenveel plaatsruimte besteed als aan die van Ps. 31 en 32 te zamen. Meer voorbeelden te noemen is overbodig. Het komt op de qualiteit van het werk aan. En die is uitnemend zoowel wat de vertaling als wat de verklaring aangaat. Wie met het eerste deel bekend is, zal dit niet anders verwachten.

Wat de vertaling betreft, zou ik kunnen verwijzen naar hetgeen daarover in het algemeen gezegd is in mijn recensie van deel I (zie Geref. Th. T. 1923, afl. 6, blz. 228). Daarom

volsta ik hier met de opmerking dat de vertaler er blijkbaar naar gestreefd heeft de Psalmen zoo weer te geven dat ze den indruk maken in onze eigen taal uit het hart geweld te zijn. Onder het lezen gevoelt men méér dan bij onze Statenvertaling, dat men te doen heeft met liederen, iets waartoe ook de wijze van drukken — n.l. in dichtvorm — het hare bijdraagt. Trouwens, het verschil met de Statenvertaling ligt meer in de manier-van-zeggen dan in den inhoud, de gedachte. De gevallen dat men een geheel nieuwen zin krijgt zijn niet talrijk. Enkele mogen hier genoemd worden. In Ps. 90 : 10 wordt „zoo wij zeer sterk zijn" vervangen door „hoogstens". In Ps. 100 : 3 staat in plaats van (en niet wij): Zijns zijn wij: Ps. 141 : 6 luidt: zelfs als hun rechters mij langs de rots naar beneden werpen, mogen zij hooren, dat mijn woorden liefelijk zijn (hier is de tekst en dus ook de vertaling onzeker). De „liederen hammaäloth" hebben tot opschrift: een bedevaartslied. Dat we in het algemeen met een „getrouwe overzetting" te doen hebben, wordt ons gewaarborgd door de bekendheid van den vertaler met het Hebreeuwsche taaleigen. Toch zou ik ernstig bezwaar willen maken tegen Ps. 122 : 3 „Jeruzalem gij herbouwde" welke vertaling m.i. door het verband wordt uitgesloten en door het gebruik van banah, bouwen niet wordt geëischt — alsmede tegen de opvatting van Ps. 126 : 1—3 als slaande op de toekomst, terwijl de gebezigde tempora toch ongetwijfeld naar het verleden heenwijzen.

De lijst van tekstveranderingen, die ook in dit deel niet ontbreekt, is — relatief genomen — vrijwat korter dan die in het eerste deel. Meestal wordt de zin er niet ingrijpend door gewijzigd; plausibele verbeteringen schijnen aangebracht te zijn in Ps. 91 : 1 dat nu begint met „Welgelukzalig", Ps. 139 : 18: ware ik ten einde, ik ware nog met U bezig, en Ps. 140 : 9c—10a: Sela. Laat het hoofd van die mij omringen zich niet verheffen.

Bij de verklaring laat de auteur ten volle recht wedervaren aan het poëtisch karakter der psalmen. Hij wil elken

psalm laten zien als een eenheid en wijst zooveel mogelijk 't verband aan met de omstandigheden, waarin de dichter zich blijkt te bevinden of de innerlijke ervaringen, die hij doorworstelt. Hij doet dit op vaak boeiende wijze, waarbij zijn bekendheid met Oostersche toestanden menigmaal een verrassend licht op den tekst laat vallen en plaatsen, waar we licht overheen zouden lezen, voor ons doet leven [1]).

Ook hier moeten we echter herhalen dat de verklaring o.i. „teveel in 't subjectieve blijft hangen" (t.a.p blz. 229). Gaarne hadden we meer aangewezen gezien het verband tusschen de enkele psalmen en het geheel der Godsgedachten. Dan ware b.v. bij Ps. 88, zij 't slechts met een enkel woord, in Heman het type van den lijdenden Messias geteekend. Dan ware bij Ps. 110 niet gezwegen van de praeëxistentie van den „komenden priesterkoning", die hier zoo duidelijk door den Heere aan David geopenbaard wordt. Dan ware ook meer melding gemaakt van de vervulling van bepaalde profetiën in de Nieuwe bedeeling (b.v. Ps. 85 : 10 v.v., 87 : 4, 98 : 9), ook de vervulling toch dient ter verklaring van het profetische woord. En om niet meer te noemen, dan alleen ware ook Ps. 109 in het rechte licht bezien. Men zou geneigd zijn dezen vreeselijken vloekpsalm te schrappen uit de rij der „gebeden Davids", indien Gods Woord ons niet leerde hem te beschouwen als „psalmus Iscarioticus" (zie Hand. 1 : 16 en 20). Alleen wanneer we hier God zelf door Davids mond zijn vloek hooren uitspreken over den verrader van Jezus, laten zich de gebezigde uitdrukkingen ten volle verstaan en rechtvaardigen. Maar juist dit gezichtspunt ontbreekt in de geboden verklaring ten eenenmale en dit gemis wordt in geenen deele vergoed door hetgeen ten beste gegeven wordt over „oosterschen hartstocht" enz. (blz. 149).

1) Ook hierin kan men te ver gaan. Zoo b.v. als de auteur beweert dat in Ps. 90 : 5v. sprake is van het gras op de daken in Kanaän. Er is toch nog wel gras buiten Kanaän en juist in dit land heeft Mozes geen stap gezet en geen dak beklommen.

Ik twijfel er niet aan of een en ander samenhangt met de opvatting die Prof. Noordtzij heeft van zijn taak als exegeet. De kwestie waarom het hier gaat is misschien meer van hermeneutischen dan van exegetischen aard. Laat me naar aanleiding hiervan dan den wensch mogen uitspreken, dat ons binnen niet te langen tijd eens gegeven worde een Gereformeerde Hermeneutiek.

Het spreekt vanzelf dat de gemaakte opmerkingen niet ten doel hebben om de waarde van het werk te verkleinen. Het lijdt geen twijfel dat Prof. Noordtzij's Psalmverklaring uitnemend geschikt is om de schoonheid en den rijkdom van onzen Psalmbundel beter tot het bewustzijn der Gemeente te brengen en dat zij ook bij de voorbereiding voor de bediening des Woords zeer nuttige diensten kan bewijzen [1]. Indien er één werk algemeen bij de leden onzer Kerken kan worden aanbevolen, dan is het wel de Schriftverklaring, die door den arbeid van Prof Noordtzij weer een schrede nader aan hare voltooiïng gekomen is.

---

[1]) Niet onvermeld blijve dat de correctie zoo secuur geweest is dat ik me slechts één drukfout herinner n.l. in Ps. 118 : 13 waar de eerste lettergreep van „geduchtig" moet vervallen.

Buitenpost. C. J. GOSLINGA.

H. W. Hertzberg, *Prophet und Gott, eine Studie zur Religiosität des vorexilischen Prophetentums.* Gütersloh, Bertelsmann, 1923, 244 bldz.

Deze studie ligt op een gebied, dat bizonder ons Gereformeerde Theologen belangstelling inboezemt, op het gebied van wat wij zouden noemen de formeele openbarings-geschiedenis. De auteur stelt namelijk een grondig en minutieus onderzoek in naar de verhouding van den profeet tot zijn Zender.

Hoewel de titel algemeen luidt, draait het geheele onderzoek echter feitelijk om den persoon van den laatsten grooten profeet vóór de ballingschap, Jeremia. (Ezechiël rekenen wij, omdat hij uitsluitend onder de ballingen gewerkt heeft, tot de ballingschap). En wat dan de hoofdstrekking van zijn betoog aangaat, deze kan het allerbest in de volgende stelling worden samengevat: Jeremia onderscheidt zich principieel van de aan hem voorafgaande profeten, zoowel in formeel als in materieel opzicht door een groote zelfstandigheid van zijn eigene persoonlijkheid tegenover de Goddelijke openbaring welke hem ten deel valt. Ten bewijze van deze stelling voert Hertzberg velerlei aan, waarop o.a. ook door mij in mijn Profeten des Ouden Verbonds gewezen is: het bidden van den profeet, ook voor zijn zondig volk, niettegenstaande dat hij het den onherroepelijken ondergang aan te kondigen heeft, zijn samensprekingen met God, waarbij dikwijls zelfs zijn eigen gedachten antithetisch staan tegenover de Goddelijke openbaring, zijn poging om zelfs het Godswoord te verzwijgen, enz. Het kan niet anders dan tot blijdschap stemmen dat ook van andere zijde op deze dingen nadruk wordt gelegd. Zeer dankbaar vooral ben ik voor datgene wat gezegd wordt over het criterium van de waarachtigheid der Godsopenbaring voor den profeet zelf, met name omdat de eigenlijke profetische verzekerdheid in het overweldigende en onwederstandelijke karakter van die openbaring wordt gezocht (vgl. bldz. 121 v.v.). Dit neemt echter niet weg dat ik met de hoofdstrekking niet kan medegaan. Ik betwijfel of terecht zulk eene principieele onderscheiding tusschen Jeremia en zijne voorgangers wordt gemaakt. Klaarblijkelijk rekent de auteur in het geheel niet met de mogelijkheid, dat de reden waarom wij bij Jeremia zooveel meer vernemen van de tweeheid van Goddelijk en menschelijk subject (want dat die ook bij de vroegere profeten niet geheel ontbreekt stemt hij zelf toe), eenvoudig hierin gelegen is dat Jeremia zich meer over zijn innerlijk leven uitlaat. Wat Hertzberg voor een zakelijk verschil

aanziet, zou dan feitelijk slechts een formeel onderscheid zijn. Ook de vóór Jeremia optredende profeten kunnen geheel denzelfden innerlijken strijd gestreden hebben, maar zij hebben er over gezwegen. Daar komt nog iets bij. Men heeft ook rekening te houden met de karakter-eigenaardigheid en met de omstandigheden van Jeremia; en ook deze kunnen verklaren waarom de tweeheid van den Goddelijken en den menschelijken factor bij hem sterker uitkomt dan bij de andere profeten, zonder dat hier een wezenlijk verschil te constateeren valt. Bovendien komt het mij voor dat Hertzberg de onderscheiding tusschen den profeet en zijn Zender bij Jeremia's voorgangers wel wat onderschat. Men behoeft geen diepe studie van de profeten te hebben gemaakt, om op dit punt zeker verschil te zien, maar dit verschil wordt hier veel te sterk geaccentueerd; uit de oudere profeten is nog wel eenig materiaal bij te brengen, dat doet zien hoe zij in wezen met Jeremia overeenstemmen. Om slechts één voorbeeld te grijpen: Jes. 8 : 11 spreekt evenzeer van de overweldigende en onwederstandelijke kracht der Godsopenbaring tegenover des profeten eigen overleggingen en gedachten, als wat we bij Jeremia vinden.

Dat ook overigens de gedetailleerde behandeling van Jeremia's optreden als profeet mij op schier iedere bladzijde aanleiding biedt om tegen-opmerkingen te maken, laat zich na de publicatie van mijn Jeremia licht verstaan. Ik zal mij echter van zulke detail-kritiek onthouden, die zeker tot een uitvoerig artikel, zoo niet eene geheele brochure uitdijen zou.

Nogmaals echter wil ik mijne groote ingenomenheid betuigen met het feit dat het wetenschappelijk onderzoek zich op kwesties, als hier worden aangeroerd, met waardigen ernst begint te richten. Als het zoo geschiedt als hier, dat de eigen uitspraken der profeten niet worden ontkracht, maar men deze ten volle recht laat wedervaren, is er van zulken arbeid inderdaad wezenlijke vrucht te verwachten, ook voor ons.

G. Ch. AALDERS.

Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1925, onder redactie van de predikanten **G. Doekes** en **J. C. Rullmann**, negende jaargang. Oosterbaan en Le Cointre, Goes.

't Is zoo ongeveer de tijd vermoed ik, dat de uitgevers van dit jaarboek er aan gaan denken hun agenten op te dragen maar weer rond te gaan om te vragen wie wil inteekenen op den tienden jaargang — een kroonjaar! Dus nog fluks even herinnerd aan de onmisbaarheid van den negenden jaargang. De prijs is ing. f 0.80; gecart. f 1.— Ik wil wederom aanvangen met onze voorgangeren, die ons het woord Gods gesproken hebben, te gedenken. Hun getal is wel eens grooter geweest. Toch zijn het er nog dertien die in den loop van 1924 zijn overleden. En daaronder reeds jongeren dan wij zelf zijn. Dat getal zal ook wel van jaar tot jaar stijgen. Een waarschuwing voor ons om te werken zoolang het nog dag is. Wij zijn den uitgevers van het jaarboek dankbaar voor die afzonderlijke „gedenkplaat". In zijn „kerkelijk overzicht 1924" is Rullmann weer in zijn kracht. Dat moet ge lezen om te gedenken het vele dat de Heere ons gegeven en nog gelaten heeft. Wat de juistheid der gegevens betreft, valt vooruitgang te constateeren, tòch kan ik nog een paar correcties geven en wel met betrekking tot de kleine kerk van Rheden—de Steeg. Haar predikant jubileert niet Zondag 13 September, maar Zondag 30 September, hoewel ook Zondag 13 September voor hem een feestdag is. Zijn we wel ingelicht dan viert hij dan zijn zilveren bruiloft. Nog dient op blz. 135 te worden opgemerkt dat Rheden—de Steeg ééne kerk is en niet twee gecombineerde kerken: Rheden en de Steeg.

Ons jaarboek blijkt steeds meer de klapper te worden in onze gezinnen. De menschen vragen niet meer voorzichtig en schuchter: hoe oud is u al dominee? Maar ze vertellen al heel gauw: u is al zoo en zoo oud, hé dominee. Zaterdag, om maar weer bij Rheden—de Steeg te blijven, kwam haar

predikant in twee gezinnen, waarvan de hoofden op datzelfde oogenblik met het jaarboek voor zich zaten en hem vroegen: is dat met betrekking tot de aangelegenheden van onze gemeente wel juist? 't Is alzoo het „vademecum" onzer menschen! Dat getuigt van meeleven!

G. KEIZER.

Handboekje ten dienste van de Gereformeerde Kerken van Nederlandsch Oost-Indië, no. 7.
Januari 1925.

Naam en woonplaats van den uitgever staan niet op den omslag Dit boekje uitgedijd tot een handboek, is te koop in Nederland bij **W. ten Have,** Boekhandel Amsterdam. Goed dat we het weten want het aantal menschen dat in het moederland dit boekje koopen wil en ook goed doen zal het te koopen, zal gestaag wassen. Dit handboekje dient te zijn: eerstens in de bibliotheek van onze hoogescholen; van de zendende kerken; van de medewerkende classes en provinciën; van al de kerkeraadsbibliotheken en vast vertrouw ik dat heel veel ouders en bloedverwanten van kinderen en magen die in Indië zijn het zullen willen koopen. Den prijs kan ik u niet opgeven. Deze zal geen beletsel zijn. Men moet overal in onzen boekhandel weten waar dit handboekje is te koop. Dit heb ik wel eens gemerkt dat ouders die kinderen hebben in den vreemde bizonder veel belang stellen in het kerkelijk leven aldaar. Daarom kan ik den koop van dit op uitnemende wijze samengesteld handboekje niet genoeg aanbevelen. Het overzicht door *Ringnalda* gegeven is boeiend en kan het hart verkwikken. De foto van de vergadering der Classis Batavia zou iemand die meegeleefd heeft met de geschiedenis van de verstrooide gereformeerden in Ned. Indië, kunnen doen opspringen van zielevreugd. Dan volgen de acta der classis Batavia. Welke classis heeft in Nederland gedrukte acta!

Vijf en veertig artikelen bevatten deze acta! Dan volgt de alphabetische naamlijst der gereformeerde kerken in Nederlandsch Oost-Indië en de verdere inhoud brengt u op de hoogte van alles wat die kerken nader betreft en geeft een alphabetische namenlijst der leden van de gereformeerde kerken aldaar. Een briefkaart achter in het boekje gehecht verraadt den echt practischen zin onzer broederen in de Oost. Op deze kaart staat om in te vullen: Hierdoor deel ik u mede, dat in dit handboekje voor de leden enz. door mij niet werden aangetroffen de namen van de volgende personen . . . . En duidelijk is het een bewijs dat de classis Batavia van zeer nabij met ons medeleeft, dat ook nog is ingehecht een inteekenbiljet om zich tot een jaarlijksche contributie van . . . . gulden te verbinden voor de Theologische school en de Vrije Universiteit. Uit het verslag van den penningmeester der Theol. school bleek ons dat in Indië zeer veel gebruik is gemaakt van dat inteekenbiljet. De lezing van dit handboekje heeft mij innig dankbaar gestemd.

G. KEIZER.

Diaconaal correspondentieblad voor de Gereformeerde Kerken in Nederland.
Uitgave J. H. Kok, Kampen.

No. 6—7, Juni—Juli 1925, 23e jaargang kunnen ons weer bij vernieuwing het bewijs leveren van de degelijkheid van dit blad en hoezeer het onmisbaar is voor onze kerkeraden, in 't bizonder voor onze diaconieën. Dat de redacteuren zelf een goed aandeel nemen in de bijdragen aan deze periodiek geleverd zie men uit deze nummers. De vaste medewerker Mr A. J. L. van Beeck Calkoen te 's-Gravenhage staat niet voor de leus op den omslag. Van zijn hand is een uitnemend referaat over „de sociale oorzaken en de sociale beteekenis van het pauperisme". Van de hand van den mederedacteur

Mr R. van Maare volgen dan een drietal verslagen, die juist in dit blad zoozeer op hun plaats zijn en geschikt den blik te verruimen en ons op de hoogte te houden ook van wat buiten onzen kring op dit gebied wordt verhandeld. Ons diaconaal correspondentieblad heeft zijn positie in onze kerken welverdiend veroverd en verkregen.

G. KEIZER.

Kerkenordening van de Gereformeerde Kerken in Nederland, gelijk deze laatstelijk op de Generale Synode te Utrecht in 1905 is herzien, benevens de daaraan verbonden besluiten van de Generale Synoden van Amsterdam (1892), Dordrecht (1893), Middelburg (1896), Groningen (1899), Arnhem (1902), Utrecht (1905), Amsterdam (1908), Zwolle (1911), 's-Gravenhage (1914), Rotterdam (1917), Leeuwarden (1920) en Utrecht (1923), benevens de zendingsorde en onderscheidene bijlagen, vierde uitgave door **Dr J. C. de Moor en Ds Joh. Jansen.**

Gebr. Zomer en Keuning, Wageningen 1925.

Dezen vollen titel geef ik weer opdat men direct wete wat alzoo in deze uitgave gevonden wordt. Zij was noodig. Nu zijn wij ook weer af van die licht verliesbare bijvoegsels. Ds Joh. Jansen neemt zijn plaats metterdaad suo jure in. Deze keuze wijst op de wijsheid van den medeteredacteur en de uitgevers, die daarmede tevens de waardeering onzer kerken uitspreken voor de kerkrechtelijke studiën van IJmuidens dominee. Dezer dagen bezocht mij een Deensch predikant. Hij wenschte zich te oriënteeren op 't gebied van 't kerkelijk leven in ons land. Daarbij kwam natuurlijk ook onze verhouding enz. tot de Ned. Herv. Kerk ter sprake en wenschte hij van mij een kort overzicht van de wordingsgeschiedenis onzer kerken. Het deed mij goed dat ik naast het *„kerkelijk wetboek,* de *reglementen en verordeningen der*

Nederlandsche Hervormde Kerk, met aanteekeningen enz." *de kerkenordening van de gereformeerde kerken in Nederland* in haar kloek formaat en schoone uitvoering kon toonen en alzoo onze geschiedenis aanschouwelijk kon toelichten. Ons jaarboek is het *vademecum* der leden onzer kerken. De kerkenordening moet steeds meer het *vademecum* worden van onze kerkeraden. De kerkeraad van Rheden—de Steeg bestelde bij de verschijning dezer vierde uitgave direct eenige exemplaren ten zijnen behoeve. Dien weg meen ik dat wij op moeten. Dan kan ieder zich zelf wegwijs maken op dit moeielijk terrein dat wondere schoonheden biedt. De redacteurs en uitgevers zullen stellig genoegen beleven van deze uitgave.

G. KEIZER.

Schild en Pijl onder redactie van **Dr W. Grosheide, Dr J. C. de Moor, Dr B. Wielenga.** *De bevoegdheid der meerdere vergaderingen* door **Ds Joh. Jansen,** predikant te IJmuiden.
Uitgave van J. H. Kok, Kampen.

Niet genoeg kan ik verzekeren hoe blijde ik ben met deze brochure. Niet zoozeer omdat ik haar meen te kunnen gebruiken tot een *pijl,* maar meer nog om dienst te doen tot een *schild.* Het onderwerp wordt behandeld in dertien afdeelingen, waarvan geen enkele ook slechts in de verte doet denken aan een min of meer ongelukkige behandeling. Langzaam en zeker treedt onze gids voort. Ik hoorde eens van een inspecteur van politie, die waarlijk als een vader voor zijn „jongens", agenten, was, dat hij, als er weer een jong agent onder hem in dienst trad, met dezen de straat opging en dan hem leerde waarop hij acht moest geven. Daartoe vroeg hij hem dan : Wat merk je daar op ? Wat

zie je hier? Wij gaan ook met zoo'n inspecteur het kerkelijk erf op. In een bepaalde richting! Te voren dachten we: maar is in die richting, waarin hij nu met ons gaat, wel zoo heel veel op te merken? Dan arme! Wat zouden wij zonder hem veel over 't hoofd hebben gezien! Van veel niets hebben bemerkt! Deze brochure lezende, voelt ge de hand van onzen gids, niet te ver dien kant uit; niet te ver dezen kant op. Hier langs. Daar langs niet want dan komt gij daaruit! Hij laat ons soms schijnbaar los en als we dan een eind ver zijn gegaan vraagt hij: en hoe kunnen we hier weer op den rechten weg komen?

Nog al eens heb ik het over de formatie van kerkeraadsbibliotheken. Nu daarin behooren zulke brochures, die als schilden den dienst kunnen doen om ons te dekken.

Als wij dan van Ds Joh. Jansen niet kunnen krijgen, wijl daarvoor geen koopers genoeg schijnen te zijn om de kosten van zoo'n groote uitgave te dekken, zijne bewerking, want hij heeft haar klaar, van de geheele kerkenordening — een feit dat ik erg betreur; ik zou zeggen: waarom vraagt niet onze predikanten-conferentie om eene eventueele uitgave van harentwege te steunen — als wij dan zulk een veel omvattend en dies kostbaar werk niet kunnen verwachten in den naasten tijd, laat dan Ds Jansen gelegenheid zoeken zijn kennis, ons tot voorlichting, dienstbaar te stellen door zulke kleinere uitgaven. Dan komen wij er tòch, al is het langs een omweg. Wij voor ons hebben van deze brochure al grootelijks profijt getrokken. Telkens komt men in gegeven gevallen te staan voor de vraag naar de bevoegdheid der meerdere vergaderingen. Zoodan, dit onderwerp is en blijft actueel. Deze is ook de blijvende waarde van dezen pijl, waarlijk niet in eenvoudigheid geschoten maar doelbewust!

G. KEIZER.

Geschiedenis der Luthersche kerk in de Nederlanden door **Mr J. Loosjes**, predikant bij de Evangelisch-Luthersche gemeente Naarden-Bussum.
's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1921, XIV en 285, blz. gr. 8 vo., f 6.—.

Als Mr. J. Loosjes iets schrijft dan geschiedt dit met de voorzichtigheid, die wij den jurist ten eisch kunnen stellen; in een taal waaruit wij den literator kunnen proeven en op het terrein waarop een theoloog zich gaarne beweegt. De winst die de auteur heeft gemaakt door in deze drie faculteiten te studeeren komen in zijn werken ons ten bate. Zijn historische acribie, al is hij geen leerling van Acquoy mag ik bekend veronderstellen bij hen die ingeteekend hebben op het *biographisch woordenboek van Protestantsche godgeleerden in Nederland onder redactie van Dr. J. P. de Bie en Mr J. Loosjes,* 's-Gravenhage Martinus Nijhoff. De uitvoering is zooals wij die kennen van den Haagschen uitgever: de lettertype is zoo duidelijk, zelfs die van de kleine letters, dat de bladzijden een lust zijn voor onze oogen. De hoofdstukken geven eerst in een prachtletter van groot karakter, als bij Reitsma's geschiedenis en Pijper's jongste geschiedwerk, den hoofdinhoud weer, waarop dan in kleiner, doch evenzeer duidelijk lettertype aanteekeningen volgen. Deze methode is ten zeerste aan te bevelen.

Wat nu den inhoud zelf betreft, ik meen niet beter te kunnen doen dan met enkele woorden weer te geven wat de auteur daaromtrent mededeelt in een door hem aangehaald citaat van *H. Pirenne, Histoire de Belgique* en dat hier op neer komt, „dat de historicus niet behoeft te wachten met de pen op te nemen tot schrijven gereed, totdat hij alles tot in detail heeft kunnen onderzoeken en alle bronnen heeft geraadpleegd. 't Is eer gebiedende noodzakelijkheid dat van tijd tot tijd worde te boek gesteld wat reeds uit de bronnen is geweld. Moge zoo'n beschrijving al onvolkomen zijn, dan heeft zoo'n samenvoeging in ieder geval toch de verdienste

door de verklaring die ze geeft van de gebeurtenissen en door het verband dat zij legt tusschen de feiten onderling, de aandacht der kritiek wakker te roepen en alzoo een tal van belangrijke vragen te stellen, zoo niet op te lossen".

Zijn werk is bestemd voor studenten, die het examen in Luthersche Kerkgeschiedenis moeten afleggen en voorts voor alle Lutheranen, die belang stellen in de geschiedenis van hun kerk.

Moge dit werk dan in de eerste plaats voor dezen bestemd zijn, het is evenzeer onze belangstelling overwaard. Het eerste tijdvak toch is van het hoogste belang voor ons allen. Het beslaat die hoogst belangrijke periode uit onze vaderlandsche kerkgeschiedenis waarop bij lange na niet alle kenners en liefhebbers onzer kerkgeschiedenis eenzelfden kijk hebben. En wij kennen de strikte objectiviteit van Mr J. Loosjes, die zoo duidelijk uitkwam in zijn uitvoerige kritiek geleverd op den derden druk van Reitsma's handboek.

Bij de beschrijving van dit tijdvak worden wij telkens weer nader bij Luther gebracht, dat steeds groot voordeel voor ons kan hebben.

Het is niet ter eere der vroegere gereformeerde kerkeraden dat zij het den pas opgerichten gemeenten eenigen tijd lastig maakten; hoewel wij daarbij niet willen vergeten dat de Lutherschen van hunne zijde het tegenover de Gereformeerden nog veel bonter maakten. Dat was een euvel dier tijden! De stemming tegenover de Lutherschen is dra zachter geworden. 't Is zoo moeilijk voor bevoorrechte kerken een plaatsje naast zich te gunnen aan kleinere of ook jongere zusjes!

Deze geschiedenis is bijgewerkt tot op onzen dag. Zoo leeren wij ook het ontstaan kennen der beide richtingen in deze kerkgemeenschap. Loosjes' dege studie verdient ook onze belangslelling ten zeerste en vinde ook onder ons vele koopers en lezers!

Twee registers maken het werk bizonder bruikbaar!

Een register van persoonsnamen en een van plaatsnamen.

De correctie is bijzonder nauwkeurig geweest!

Op blz. 114 staat een *t* die een *d* moet worden; dit ten bewijze dat wat ik van de correctie schreef op gronden rust.

G. KEIZER.

Naamlijst van predikanten, hoogleeraren en proponenten der Luthersche kerk in Nederland, biographie en bibiographie door **Mr J. Loosjes,** predikant bij de Evangelisch-Luthersche gemeente Naarden-Bussum. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1925.

Een vrucht van jaren lang opteekenen en aanvullen.

Martinus Nijhoff heeft 't gewaagd dit werk uit te geven. Deze groote uitgever kent de menschen die boeken koopen beter dan wij. Wij zouden willen vragen: Wie koopt nu zoo'n boek van namen en data! Het getal der gemeenten is klein, in evenredigheid daarmee is ook het getal harer leden. Ik bedoel daarmee geen kritiek op auteur en uitgever. Veeleer heb ik eerbied voor beider energie. Ik prijs een kerkgemeenschap van welke mag verwacht worden dat er belangstellende leden genoeg in haar midden zijn die zulk een dik en in verband daarmee duur boek, prijs f 6,—, in linnen f 7.50, zullen koopen.

Stellig, een liefhebber van zijn kerk en haar geschiedenis vindt het niet te veel van zich gevergd om zoo'n omvangrijk werk te lezen.

Een liefhebber van geschiedenis in 't gemeen en kerkgeschiedenis in 't bizonder leest het ook.

Een naamlijst van predikanten, hoogleeraren en proponenten!

Toch vindt ge hier nog meer dan een simpele naamlijst.

Loosjes geeft een verzameling van zeer korte biografische schetsen.

De geschiedenis eener kerk hangt zoo nauw saâm met wie er eens predikanten waren. En dat laatste staat weer in nauwe relatie met wie haar hoogleeraren waren en daarom zal een ieder die de geschiedenis dezer kerk zal willen leeren kennen goed doen dit boekje van namen en data zich aan te schaffen.

De uitvoering is weer even mooi als bij alles wat van Nijhoff's uitgeverij op de markt komt.

Heel het boek is een uitgebreid naamregister!

G. KEIZER.

Dr F. J. J. Buytendijk. *Over het verstaan der Levensverschijnselen.*
Groningen, J. B. Wolters, 1925.

Prof. Buytendijk geeft in deze inaugureele oratie op instructieve wijze inzicht in de methodologie van de levenswetenschap. Bij de analyse moet komen de synthese, de natuur moet niet alleen verklaard maar ook verstaan worden.

Den theoloog doet in deze rede weldadig aan de liefde tot de werkelijkheid en de belijdenis dat het wetenschappelijk onderzoek van de levende natuur zijn afsluiting vindt in het Christelijk geloof.

T. HOEKSTRA.